

DOI 10.31558/2307-2318.2019.3.5

УДК 336.71

Волкова В.В., к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи ДонНУ імені Василя Стуса

Іспанюк С.С., магістрант ДонНУ імені Василя Стуса

УДОСКОНАЛЕННЯ НАГЛЯДУ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПРОБЛЕМНИХ БАНКІВ

У статті розглянуто основні показники діяльності банківської системи України та механізм виявлення ризиків в діяльності банківських установ. Виокремлено основні позитивні і негативні методи нагляду в банківському секторі. Визначено проблеми та основні напрями удосконалення банківського нагляду України. Доповнено класифікацію банківського нагляду за етапами існування ще одним важливим видом, а саме – особливим наглядом за проблемними та неплатоспроможними банками. Запропоновано застосування в Україні рейтингових систем банківського нагляду, які дозволять точніше та швидше виявляти можливі проблеми в роботі банківських установ країни. Проаналізовано міжнародну практику управління проблемними активами банків. Розглянуто основні результати інспекційних перевірок за останні роки на основі яких були надані рекомендації НБУ щодо коригування основних показників діяльності та запропоновано свої з метою наближення українських банківських стандартів до світових. Скориговано основні показники діяльності.

Ключові слова: банк, банківський нагляд, рейтингові системи органів банківського нагляду, операційні ризики, виїзний банківський нагляд.

Волкова В.В., Іспанюк С.С.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НАДЗОРА ЗА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПРОБЛЕМНЫХ БАНКОВ

В статье рассмотрены основные показатели деятельности банковской системы Украины и механизм выявления рисков в деятельности банковских учреждений. Выделены основные положительные и отрицательные методы надзора в банковском секторе. Определены проблемы и основные направления совершенствования банковского надзора Украины. Дополнена классификация банковского надзора по этапам существования еще одним важным видом, а именно - особым надзором за проблемными и неплатежеспособными банками. Предложено применение в Украине рейтинговых систем банковского надзора, которые позволят точнее и быстрее выявлять возможные проблемы в работе банковских учреждений страны. Проанализировано международную практику управления проблемными активами банков. Рассмотрены основные результаты инспекционных проверок за последние годы на основе которых были даны рекомендации НБУ по корректировке основных показателей деятельности и предложены свои с целью приближения украинских банковских стандартов к мировым. Скорректировано основные показатели деятельности.

Ключевые слова: банк, банковский надзор, рейтинговые системы органов банковского надзора, операционные риски, выездной банковский надзор.

Volkova V., Ispaniuk S.

IMPROVING THE SUPERVISION OF TROUBLED BANKS

The article deals with the main indicators of the banking system of Ukraine and the mechanism of identifying risks in the activities of banking institutions. The main positive and negative methods of supervision in the banking sector are highlighted. Problems and main directions of improvement of banking supervision of Ukraine are defined. The classification of banking supervision over the stages of existence is supplemented by another important type, namely, special supervision over troubled and insolvent banks. The use of rating systems of banking supervision in Ukraine, which will allow more accurately and quickly identify possible problems in the work of banking institutions of the country, is proposed. The international practice of management of problem assets of banks is analyzed. The main results of inspections in recent years on the basis of which the recommendations of the NBU on the adjustment of the main performance indicators were given and proposed their own in order to bring Ukrainian banking standards to the world. Key performance indicators have been adjusted.

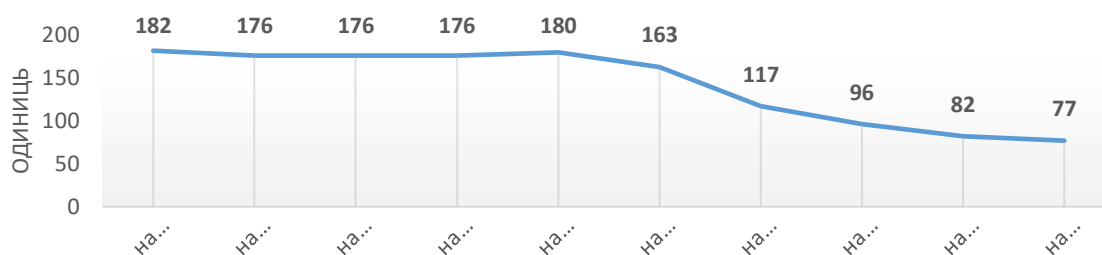
Keywords: bank, banking supervision, rating systems of banking supervisors, operational risks, on-site banking supervision.

Постановка проблеми. Криза, незалежно від причини її виникнення, є досить складним явищем, і звичайно, має більше негативних, ніж позитивних наслідків. Одним із позитивних наслідків кризи є фінансове оздоровлення економічної системи, тобто відсіювання найменш конкурентоспроможних та неефективних підприємств. Банк – це специфічне підприємство, і дійсно, в окремих випадках банкрутство банків може бути сигналом добре функціонуючої ринкової системи: слабким банкам немає в ній місця (шумпетерівське «творче руйнування»). Проте, у випадку із банкрутством банку ситуація має більш складні наслідки, оскільки банк є фінансовим посередником, а отже, акумулює ресурси громади, суспільства, в якому функціонує. І фактично кошти втрачає не банк, який їх лише акумулював, а населення та суб'єкти господарювання, які обслуговувалися в даному банку. І чим більшим є банк, тим складніше прийняти рішення про його ліквідацію: відома дилема «too big – to fail». І кінцеве рішення покладено на органи регулювання, зокрема в Україні на Національний банк України, однією з основних функцій якого є підтримання безпеки та фінансової стабільності банківської системи, захисту інтересів вкладників і кредиторів, та Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, який відповідає за забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань особливостей функціонування проблемних банків в Україні та заходів впливу на них здійснювали такі науковці, як Ганзюк С. М [1], Криклій О.А. [2], Макаренко Ю.П [3], Мамедов С.Г. [4], Панасенко І.М [5], Барановський О. І. [7], Табачук Г.П. [8] та інші. Проте, слід констатувати, що питання вдосконалення банківського нагляду в умовах переходу до міжнародних стандартів дослідженні недостатньо.

Мета статті - визначення стану банківської системи України та виокремлення напрямів вдосконалення нагляду за діяльністю проблемних банків.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах господарювання одним із важливих чинників розвитку ринкової економіки є ефективна банківська система, основу якої складають комерційні банки. Дослідивши кількість діючих комерційних банків України протягом останніх десяти років, можна стверджувати про стрімке зменшення кількості комерційних банків, починаючи з 2015 р. (рис. 1).

* побудовано на основі [6]

Рисунок 1 - Кількість комерційних банків в Україні у 2009 – 2018 рр.

Однією з основних проблем зменшення кількості банків ми вбачаємо в проведенні програми реформ фінансового оздоровлення банківської системи, запропонованої Національним банком України.

Зважаючи на результати аналізу основних показників діяльності банківського сектору України за 2016 – 2018 рр. загальні активи зросли на 174 млрд.грн., також збільшилися чисті активи банків, зростання за останній рік становить 1,8% – до 1 361 млрд. грн насамперед завдяки збільшенню кредитного портфеля (табл.1).

Таблиця 1
Основні показники банківського сектору України за 2016 р. – 2018 р.

Показники	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Відхилення 2018 р. - 2016 р.
Загальні балансові показники (млрд.грн)				
Загальні активи	1 737	1848	1911	174,0
у т.ч. в іноземній валюті	788	755	779	-9,0
Зміна (р/р, %)	10.6%	6.4%	3.4%	-7,2
Чисті активи	1 256	1336	1361	105,0
Зміна (р/р, %)	0.2%	6.4%	1.8%	1,6
Валові кредити суб'єктам господарювання	847	870	919	72,0
у т.ч. в іноземній валюті	437	423	460	23,0
Зміна (р/р, %)	2.0%	2.7%	5.6%	3,6
Чисті кредити суб'єктам господарювання	477	457	472	-5,0
Валові кредити фізичним особам	157	171	197	40,0
у т.ч. в іноземній валюті	83	68	61	-22,0
Зміна (р/р, %)	-10.4%	8.6%	15.0%	25,4
Чисті кредити фізичним особам	76	92	114	38,0
Кошти суб'єктів господарювання	413	427	430	17,0
у т.ч. в іноземній валюті	177	163	150	-27,0
Зміна (р/р, %)	18.2%	3.4%	0.85	-17,4
Кошти фізичних осіб	437	479	509	72,0
у т.ч. в іноземній валюті	239	243	241	2,0
Зміна (р/р, %)	8.7%	9.6%	6.3%	-2,4
Фінансові результати (%)				
Чисті процентні доходи	44.2%	53.1%	22.5%	-21,7
Чисті комісійні доходи	24.2%	27.5%	9.6%	-14,6
Відрахування в резерви	198.3%	49.3%	3.8%	-194,5
Чистий прибуток/збиток	-159.4%	-26.5%	10.8%	170,2

*(побудовано автором на основі [6])

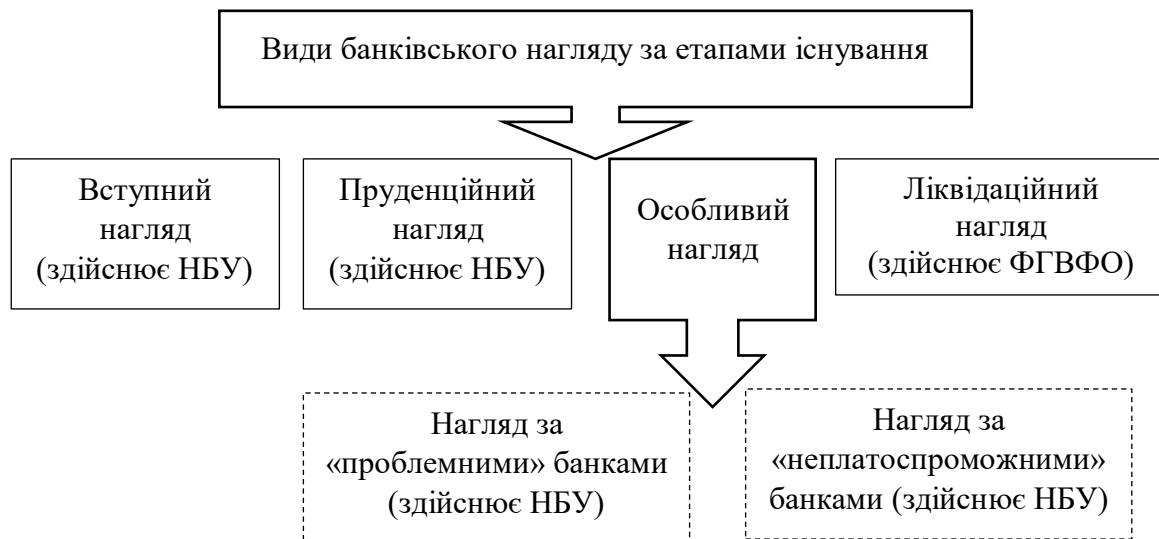
Як показує світовий досвід, практика нагляду за діяльністю банків у різних країнах відрізняється не тільки багатоманітністю форм його організації, а й органами,

які його проводять. На сьогоднішній день в Україні, з метою забезпечення стабільності банківської системи та проведення контролю за функціонуванням банківських установ, відповідає система банківського нагляду НБУ. В цілому наглядові органи Національного банку мають відпрацьований виявлення ризиків в діяльності банківських установ (рейтингування за системою CAMELS, визначення показників раннього реагування тощо).

Мотивом рейтингової системи CAMELS є оцінка небезпек та формулювання рейтингових оцінок за такими визначальними складовими частинами:

- достатність капіталу (С);
- якість активів (А);
- менеджмент (М);
- надходження (Е);
- ліквідність (L);
- чутливість до ринкового ризику (S) [6].

На наш погляд, варто доповнити запропоновану класифікацію банківського нагляду за етапами існування банку ще одним важливим його видом, а саме – особливим наглядом за проблемними та неплатоспроможними банками (рис. 2).

* побудовано автором на основі [7]

Рисунок 2 - Класифікація видів банківського нагляду в Україні

Невиконання банківською установою певних вимог переводить його в розряд проблемного банку. Одним із важливих заходів впливу НБУ на діяльність таких банків в Україні є введення тимчасової адміністрації, а також в якості підтримки – запровадження мораторію на задоволення вимог кредиторів. Цей метод використовувався НБУ досить активно в період загострення банківської кризи в Україні.

Ще одним інструментом ранньої діагностики проблемності банку слугують рейтингові системи органів банківського нагляду, які використовуються для одержання інформації про оцінку різноманітних компонентів, що формують загальну картину фінансового стану банківської установи. До загальних компонентів оцінювання належать капітал, якість активів, управління, прибуток, ліквідність, чутливість до ринкового ризику [1, с. 23].

Основна перевага рейтингової системи органів банківського нагляду в тому, що вона надає структуровану та всеосяжну інформацію про фінансовий стан банківської установи. Кількісна та якісна інформація про діяльність банку вивчається й аналізується банківським наглядом на постійній основі, при цьому основна увага приділяється відхиленням від певних встановлених наглядом граничних значень [2, с. 24].

У багатьох країнах банки, що перебувають нижче певної межі рейтингу, автоматично стають об'єктами пильного уваги органів банківського нагляду. На відміну від української рейтингової системи, що використовує НБУ, рейтингові системи розвинених країн обов'язково включають такий компонент для дослідження як операційні ризики. Введення до вітчизняної рейтингової системи цього елементу оцінки банківської діяльності дозволить наблизити українські банківські стандарти до світових, рекомендованих Базельським Комітетом, і точніше виявляти можливі проблеми в роботі банківських установ країни [4].

Проаналізувавши міжнародну практику управління проблемними активами банків, ми помітили, що заходи із подолання проблемності банків можуть бути централізовані, коли кризові явища спостерігаються в більшості системоутворюючих банків країни, та децентралізовані, коли труднощів зазнає відносно невелика кількість банків. При цьому слід наголосити, що при централізованому варіанті вирішення проблемності банків можливий викуп проблемних активів банків самим центральним банком країни, чи – створення спеціальної державної структури з роботи з проблемними активами банківських установ. При децентралізованому варіанті вирішення проблемності банків ініціатива з подолання труднощів надається самим банкам [8, с. 454].

Зважаючи на глибину кризи та частку проблемності банків України, для вирішення поставлених завдань можлива передача проблемних банків або в управління Фонду гарантування вкладів фізичних осіб або створення, як зазначено вище, спеціалізованого державної установи з роботи з проблемними активами, метою якої буде управління майном банкрутів або викуп безнадійних активів у кредитно-фінансових установ.

Отже, в умовах, що склалися, важливо також не допускати збільшення частки проблемних активів банку понад межу 15%, тому що надмірна частка проблемних кредитів в кредитному портфелі банку значно вичерпує резервні можливості банківської установи, що негативно впливає на її можливість захищати себе від інших банківських ризиків, і в результаті може призвести до втрати банком значної частки капіталу, і як результат – втрати платоспроможності. Окрім того, для відновлення ліквідності банківської системи України важливо також розблокувати ринок міжбанківських кредитів шляхом надання гарантій Уряду за участю Національного банку [5].

Основні результати виїзного банківського нагляду Упродовж 2018 року в межах реалізації функції Національного банку України зі здійснення банківського нагляду на індивідуальній та консолідованій основі інспекторами проведено 46 інспекційних перевірок 41 банку. Кількісний розподіл інспекційних перевірок, здійснених у 2018 р. представлено у табл. 2.

Загалом упродовж 2018 року під час виконання зобов'язань, узятих на себе Україною в Меморандумі про економічну і фінансову політику від 02 березня 2017 року, підписаному з Міжнародним валютним фондом в межах програми «Механізм розширеного фінансування», здійснено оцінку колективної придатності та кваліфікації

вищого керівництва топ-20 банків. Банкам надані рекомендації з удосконалення корпоративного управління та впровадження кращої міжнародної практики, принципів та рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду.

Таблиця 2

Кількісний розподіл інспекційних перевірок, проведених у 2018 р.

Інспекційні перевірки	Кількість
Планові	25
зокрема: щодо оцінки колективної придатності та кваліфікації вищого керівництва	10
Позапланові	21
зокрема: щодо оцінки колективної придатності та кваліфікації вищого керівництва	10
з питань визначення пов'язаності з банком контрагентів	3
з питань адекватності оцінки розміру кредитного ризику та достатності капіталу, управління ним; забезпечення контролю за достовірністю звітності; відповідності внутрішніх процесів і процедур здійснення кредитування банком вимогам банківського законодавства; оцінки дотримання банками встановлених обмежень	8

* побудовано автором на основі [6]

Оцінка діяльності банків під час проведення планових інспекційних перевірок продовжувала здійснюватися за оновленою рейтинговою системою CAMELSO19, за якою станом на кінець 2018 року комплексну рейтингову оцінку отримали вже 59 банків.

Комплексна рейтингова оцінка банків (усереднена) за рейтинговою системою CAMELSO у 2018 році підвищилася до «2», тоді як у 2017 році становила «3».

Зокрема, банки, що були об'єктом інспекційних перевірок у 2018 році, отримували вищі оцінки, ніж у 2017 році, за компонентами «С» (капітал) та «Е» (надходження), що сприяло підвищенню усередненої оцінки за цими компонентами. За рештою компонентів оцінки практично не змінилися.

Найчастіше найнижчі оцінки у 2018 році банки отримували за компонентами «М» (менеджмент) та «О» (операційний ризик) – 73,7% та 63,2% перевірених банків відповідно, тоді як у 2017 році – за компонентами «А» (якість активів) та «Е» (надходження) – 57,1 % та 54,3 % банків відповідно.

У контексті зміни пріоритетів виїзного банківського нагляду змінився фокус наглядових дій: від оцінки дотримання наглядових вимог та обов'язкового застосування заходів впливу за всі виявлені порушення – до оцінки ризикових напрямів діяльності з визначенням «проблемних зон» та наданням конструктивних та дієвих рекомендацій на майбутнє (для недопущення повторного порушення), що ґрунтується на найкращому досвіді та професійному судженні [3].

Результати інспекційних перевірок 2018 року бралися до уваги під час запровадження іншими підрозділами пруденційного блоку заходів впливу до банків.

За підсумками інспекційних перевірок банкам надавалися рекомендації щодо коригування основних показників діяльності (табл. 3)

Таблиця 3

Рекомендації НБУ після виїзних наглядів у 2018 р. [6]

Основні напрями коригування	млн.грн.
збільшення розміру регулятивного капіталу	3 258,4
збільшення розміру непокритого кредитного ризику	2 745,8
зменшення фінансових результатів діяльності банків	3,9
Разом	6 008,1

У 2018 року запроваджено щорічну оцінку стійкості банків та банківської системи України. Відповідне положення про здійснення оцінки стійкості банків та банківської системи затверджене постановою Правління Національного банку від 22.12.2017 № 141. Крім цього, з метою вдосконалення банківського нагляду в умовах переходу до міжнародних стандартів вважаємо за доцільне (рис.3)[9]:

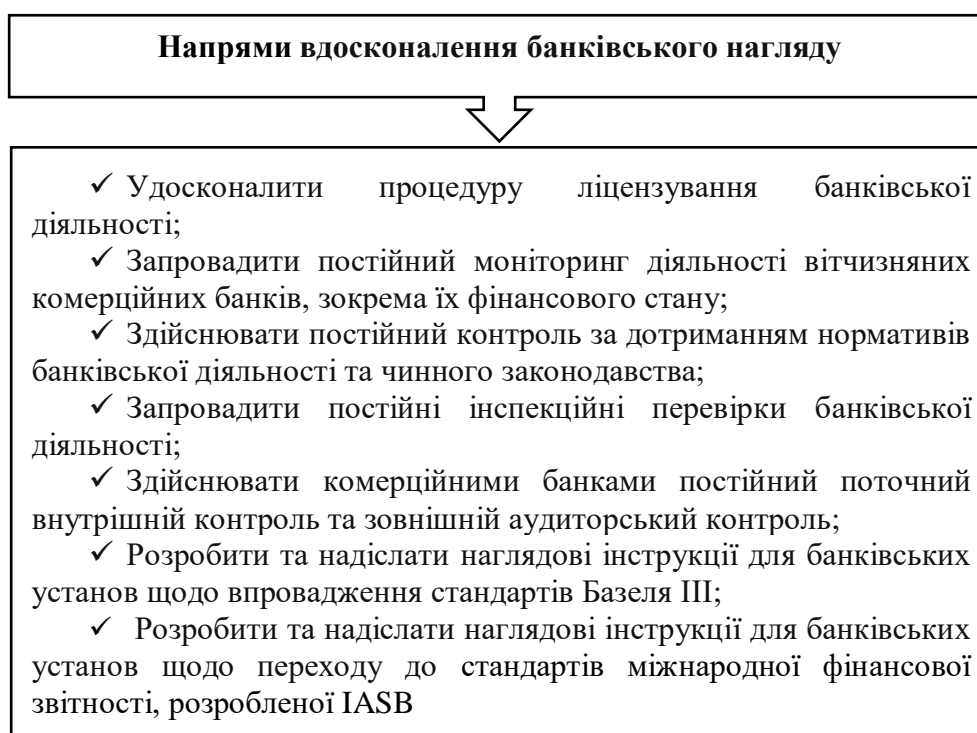

Рисунок 3 - Напрями вдосконалення банківського нагляду в Україні в умовах переходу до міжнародних стандартів

Отже, банківський нагляд виступає незмінним чинником укріплення банківської системи країни. Адаптація вітчизняного банківського нагляду до міжнародних стандартів дозволить перейти до моделі розвитку банківського сектору, що характеризується пріоритетом якісних показників діяльності та орієнтацією на довгострокову ефективність.

Висновки. Таким чином, на сьогоднішній день в Україні спостерігається значне зменшення банківських установ у зв'язку з провадження реформ фінансово оздоровлення банківської систем. Проте, серед існуючих видів банківських нагляду, доречно впровадити ще один – нагляд за проблемними та неплатоспроможними

банками. Рейтингова системи CAMELS, яку використовує НБУ для оцінки діяльності банку включає такі визначальні складові як капітал, якість активів, управління, прибуток, ліквідність, чутливість до ринкового ризику. На відміну від рейтингових систем розвинених країн, у вітчизняному рейтингу відсутній такий компонент як операційний ризик. Зважаючи на глибину кризи та частку проблемності банків України, для вирішення поставлених завдань можлива передача проблемних банків або в управління Фонду гарантування вкладів фізичних осіб або створення спеціалізованої державної установи з роботи з проблемними активами. Виділені напрями вдосконалення банківського нагляду спрямовані на підтримку фінансової стійкості та надійності банківського сектору, що виступає відіграє важливу роль в функціонуванні банківських установ в умовах європейської інтеграції України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ганзюк С. М. Особливості функціонування проблемних банків в Україні / С. М. Ганзюк, А. В. Лінькова // «Молодий вчений» – № 8 (35). – серпень 2016 р. – С. 11-14.
2. Криклій О.А. Управління прибутком банку: монографія / О.А. Криклій, Н.Г. Маслак. – Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2008. – 136 с.
3. Макаренко Ю.П. Сучасний стан та шляхи удосконалення банківського регулювання та нагляду. Інвестиції: практика та досвід. 2017. №12. С. 62-67.
4. Мамедов С.Г. Підвищення ефективності нагляду в контексті реструктуризації банків. Вісник університету банківської справи. 2017. №1(28). С. 60-64.
5. Панасенко І.М. Банківський нагляд як інструмент забезпечення стабільності банківської системи України. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. №23. С.518-523.
6. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.
7. Стійкість фінансових ринків України та механізми її забезпечення / О. І. Барановський, В. Г. Барановська, Є. О. Бублик [та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук О. І. Барановського ; НАН України ; Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2010. – 492
8. Табачук Г. П. Основні цілі, завдання та принципи організації банківського регулювання й нагляду / Г. П. Табачук, О. Б. Бус // Вісн. Ун-ту банк. справи Нац. банку України. – 2011. – № 2 (11). – С. 151 – 157.
9. Волкова В.В. Тенденції розвитку банківського нагляду в Україні в умовах переходу до міжнародних стандартів / В.В. Волкова // EUROPEAN JOURNAL OF ECONOMICS AND MANAGEMENT. -Volume 4. - Issue 3. - 2018. – С.26-35. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2018/eujem_2018_4_3/eujem_2018_4_3.pdf